

Samen leven en werken in de wijk

Author(s)

Meulemans, Wander; Hogenstijn, Maarten

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Mens&Markt

[Link to publication](#)**Citation for published version (APA):**

Meulemans, W., & Hogenstijn, M. (2019). Samen leven en werken in de wijk. In M. Meerman (Ed.), *Mens&Markt: HRM-onderzoek op het HBO* (pp. 129-137). Eburon.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

REDACTIE | MARTHA MEERMAN

Mens&Markt

HRM-ONDERZOEK OP HET HBO

◇

Mens&Markt

Deel II De werkende mens

Hoofdstuk 7: Samen leven en werken in de wijk

Bladzijdes 129 t/m 137

2019

◇

7. Samen leven en werken in de wijk

TEKST | WANDER MEULEMANS & MAARTEN HOGENSTIJN

‘Het is moeilijk voor mensen uit Zuidoost om voor zichzelf te beginnen. We willen iets wezenlijks doen voor onze buurt en ook bijdragen aan de economie. We voldoen alleen niet aan alle instapvereisten en we weten ook niet hoe we daar aan kunnen voldoen. Iets starten voor de buurt maar ook voor jezelf voelt daarom ook als onmogelijk.’

◇ 7.1 Anders denken over economie

Bovenstaand citaat is afkomstig van Emanuella uit Amsterdam Zuidoost. Samen met twintig andere vrouwen van West-Afrikaanse origine maakt zij onderdeel uit van het Ubuntu collectief. In deze groep ontmoeten de vrouwen elkaar zodat ze niet in een isolement terecht komen en spreken ze over hoe ze op zelfstandige wijze goed voor zichzelf en hun kinderen kunnen zorgen. Zij stellen zichzelf ten doel om samen een onderneming te starten waarin ieders talent een plek kan krijgen. Zo kan de een voor grote groepen koken, terwijl de ander goed is in grafische vormgeving. Het idee van een evenementenorganisatie die aansluit bij de culturele verscheidenheid van Zuidoost is geboren. De onderneming moet bijdragen aan de ‘saamhorigheid’ en de uitwisseling van ‘diversiteit’ in de eigen groep én in de wijk. Op basis van deeltijdondernemerschap kunnen alle vrouwen iets doen in de onderneming. Daarmee kunnen ze ook wat geld verdienen, zodat ze niet alleen afhankelijk zijn van een uitkering.

Economie komt voor deze vrouwen voort uit de principes van Ubuntu waarbij het in het kort gaat over menselijkheid. Economie voelt als iets sociaals

voor deze groep. Maar deze opvatting botst met de eisen van de buitenwereld, die de principes van 'saamhorigheid' en 'diversiteit' vertaald wil zien in een winstgevend businessmodel met bijbehorende operationele kenmerken. Hoe wordt de onderneming gefinancierd? Hoe worden taken gemanaged? Wat is het marketingplan? Hoe wordt er winst gemaakt? Zolang deze elementen niet uitgewerkt zijn, heeft het plan van het Ubuntu Collectief volgens de huidige wetten van de markteconomie geen wezenlijke kans op bestaansrecht.

Bij dit verhaal komen twee grote vragen op: wat is economie eigenlijk? En wat is het doel van de economie? Veel economen en beleidsmakers kijken je vreemd aan als je deze vragen stelt. Het is vanzelfsprekend. 'It's the economy, stupid'.⁶⁴ De economie is wat we met z'n allen produceren en het doel van de maatschappij is om de economie te laten groeien en winst te maximaliseren. Mensen zijn in deze visie vooral belangrijk als invulling van de productiefactor arbeid.

De afgelopen jaren komt steeds duidelijker naar voren dat deze visie niet (meer) voldoet. In de praktijk van de wijk, waar mensen leven en werken, blijkt dat economie ook iets sociaals is. Het gaat over interactie tussen mensen, en tussen mens en omgeving. Dat sluit goed aan bij de ideeën uit het populaire boek *De donuteconomie* van de Britse onderzoekster Kate Raworth. Zij stelt een fundamenteel andere manier van denken over economie voor: 'Wat als we in de economie nu eens niet begonnen met de gevestigde theorieën, maar met de lange termijn doelen van de mensheid, en van daaruit op zoek gingen naar het economische denken dat ons in staat zou stellen die doelen te verwezenlijken?' Ze stelt dat de veilige en rechtvaardige ruimte voor de mensheid – en dus ook de economie – zich moet bevinden 'tussen het sociale fundament van menselijk welzijn en het ecologische plafond van planetaire grenzen'.⁶⁵ Dat impliceert een economie die gekoppeld is aan welzijn. We noemen het daarom sociale economie. Het doel van de sociale economie kun je dan definiëren als 'het verwezenlijken van menselijke voorspoed in een bloeiend levensweb'.⁶⁶

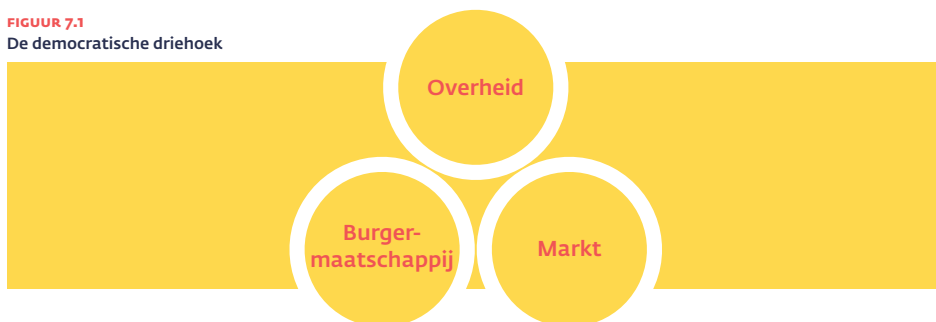
Hoe duiden we zo'n sociale economie en waar krijgt zo'n economie van de toekomst vorm? In dit hoofdstuk gebruiken we de democratische driehoek als kader en stellen we dat de wijk het meest relevante kader is voor het denken over een nieuwe (sociale) economie.

◇ 7.2 Over burgers, markt en overheid in de wijk

Bij het vormgeven van een sociale economie spelen drie partijen een rol: de overheid, de markt en de burgermaatschappij. Samen ‘bespelen’ deze partijen en de democratische driehoek. Deze driehoek is voor het eerst gebruikt in de jaren tachtig van de vorige eeuw, toen de overheid nog een grote rol op zich nam in de inrichting van de samenleving. Sindsdien trekt de overheid zich steeds meer terug en ligt het primaat bij de markt. In de marktgeoriënteerde samenleving wordt bij het beschrijven van het ‘spel’ in de driehoek vaak de nadruk gelegd op hoge schaalniveaus: het nationale schaalniveau of het niveau van de stad als geheel. Dat leidt dan regelmatig tot beschrijvingen waarin abstracte termen zoals agglomeratievorming, synergie-effecten en innovatie een belangrijke rol spelen. Voor beleidsmakers is deze taal van de ‘geglobaliseerde markteconomie’ aantrekkelijk. Er kan gemakkelijk een gegeneraliseerd positief verhaal mee worden gemaakt. Maar wie inzoomt op wijkniveau, komt niet meer weg met abstracte termen. Hier wordt geleefd en vinden concrete botsingen plaats tussen economische en sociale belangen en tussen vraag en aanbod van werk. Economie en arbeidsmarkt krijgen hun eerste vorm in de wijk.⁶⁷ Het samenspel tussen de drie partijen in de democratische driehoek wordt in de fysieke ruimte van de wijk concreet.

Mensen organiseren zich in de wijk, om elkaar en hun leefomgeving te helpen. Soms leiden de acties van mensen in de wijk tot een nieuwe vorm van organisatie, zoals in het voorbeeld van de Afrikaanse vrouwen waar we dit hoofdstuk mee begonnen. De organisatievormen die dan ontstaan, passen vaak niet bij één van de hoeken van de driehoek, maar in het midden. Dat is een ingewikkelde positie. Het betekent voor de mensen in zo’n nieuwe orga-

FIGUUR 7.1
De democratische driehoek

nisatie dat ze met alle drie de hoeken te maken krijgen. Dus burgers zoals de Ubuntu-vrouwen, die proactief een collectief oprichten om bij te dragen aan een inclusieve wijk, komen in aanraking met marktvragestukken. Maar ook voor ‘klassieke’ organisaties uit de hoeken van de driehoek is het lastig. Hoe gaan ambtenaren bijvoorbeeld om met ondersteuningsvragen van nieuwe organisatievormen uit het midden van de driehoek, zoals het Ubuntu-collectief? De huidige regels bieden niet altijd ruimte om hier invulling aan te geven. Het samenspel in de driehoek burgers-markt-overheid is zó ingewikkeld, dat het in veel gevallen is vastgelopen. Dat komt juist op het niveau van de wijk tot uiting, omdat het hier over concrete problemen voor mensen gaat, waarvoor een oplossing nodig is.

◇ 7.3 Drie dilemma’s in de wijk

We zien drie lastige dilemma’s die tot uiting komen bij het vormgeven van een sociale economie in de wijk:

‘OUD’ DENKEN

Het ‘oude denken’, gebaseerd op een achterhaalde visie op de economie, viert hoogtij, zowel bij het bedrijfsleven als bij de overheid. De lessen van Kate Raworth’s Donuteconomie zijn relatief nieuw en daarom ook nog lang niet bij iedereen doorgedrongen. Lokale kennis zonder dat daar een werkend verdienmodel achter zit, wordt door het traditionele bedrijfsleven en vaak ook door de overheid niet serieus genomen. Er ontstaan steeds meer sociale ondernemingen die als doel hebben een maatschappelijk probleem op te lossen. Maar er zijn nog heel veel ‘traditionele’ ondernemingen die financiële waarde centraal stellen.

DE OVERHEID IN EEN DUBBELROL

De overheid is verstrikt geraakt in haar dubbelrol als politieke en ambtelijke organisatie. Aan de ene kant denkt ze graag mee met bewoners en worden vaak mooie woorden gesproken over de rol van burgers en burgercollectieven in de samenleving. Maar als het concreet wordt, schiet de overheid vaak in de reflex om toch weer zaken te regelen op een oude manier. Daarom vertrouwen mensen deze mooie woorden niet en weten ze niet goed wat ze wanneer van de overheid kunnen verwachten.

PRECAIRE POSITIE VAN BURGERS MET EEN SOCIAAL HART

Mensen die iets willen doen, zijn niet in staat om dit op een duurzame manier te doen. Ze beschikken over de vaardigheden om in actie te komen rondom een lokaal vraagstuk, maar niet over de middelen om dit te laten landen in de driehoek burgers-markt-overheid. Dat heeft deels te maken met het ontbreken van bestaanszekerheid bij veel mensen die rond lokale vraagstukken actief zijn. Ze hebben vaak een preciaire positie op de huidige arbeidsmarkt en worden daardoor gedwongen keuzes te maken die niet op de lange termijn gericht zijn. Als er een baantje langskomt dat geld opbrengt, gaat dat voor. Te veel groepen bewoners vallen uit elkaar nog voordat ze hun goede bedoelingen tot uitvoering kunnen brengen.

Deze analyse klinkt somber, maar tegelijk zijn er juist in de wijk allerlei initiatieven te vinden waarin mensen vol energie werken aan het vormgeven van een nieuwe sociale economie. In de wijk betekent dit dat vanuit lokale kennis gewerkt wordt aan een economie die niet alleen gebaseerd is op economische groei. Zingeving en een bijdrage leveren aan hedendaagse sociale uitdagingen spelen hierbij een essentiële rol, evenals sterk veranderende manieren van communiceren en samenwerken tussen wijkbewoners en organisaties.

In de rest van dit hoofdstuk bespreken we een aantal aanknopingspunten voor het vormgeven van een nieuwe sociale economie, op basis van ons onderzoek in Amsterdamse wijken.

◇ 7.4 Voorbeelden uit Amsterdam Zuidoost en Amsterdam Nieuw-West

Het verhaal van Emanuella uit het Ubuntu Collectief staat niet op zichzelf. Uit onderzoek dat wij in de afgelopen jaren uitvoerden in verschillende Amsterdamse wijken, blijkt dat bewoners soms bewust en soms onbewust experimenteren met het vormgeven van een sociale economie. In Amsterdam Zuidoost ontdekten wij talloze initiatieven waarbij de betrokkenen vanuit een passie voor de wijk waar zij wonen een bepaalde vorm van sociale problematiek aan willen pakken. Ze hebben lokale kennis én netwerken en organiseren zich vervolgens rond thema's als jongerenproblematiek, emancipatie, zorg of duurzaamheid. Binnen een initiatief helpt men elkaar vaak in prak-

tische zin. De bewoners benutten elkaars kennis en kunde maar weten niet goed hoe ze om moeten gaan met de marktmechanismes van vraag en aanbod of regels vanuit de overheid. Veel van deze initiatieven houden daarom niet lang stand omdat ze vaak het praktische niveau niet ontstijgen. Enkele groepen werken wel structureel samen, maar hierin blijkt altijd een bewoner actief die over het vermogen beschikt om zich als een ‘verbinder’ op te stellen. Hij of zij kan omgaan met regelgeving en onderhoudt contacten met andere initiatieven uit de wijk of instanties. Het hebben van een verbinder is niet vanzelfsprekend.⁶⁸

Ook in Amsterdam Nieuw-West zien we pogingen om een sociale economie vorm te geven, bijvoorbeeld in de vorm van communities die zich richten op de ontwikkeling van de buurt in brede zin. De Lucas Community is hiervan een goed voorbeeld.⁶⁹ Deze buurtgemeenschap is actief in de Wildemanbuurt in Osdorp en heeft als doel de kwaliteit van leven in de wijk en de wijkeconomie te verbeteren. Dat doen deelnemers met heel veel kennis over hoe de buurt in elkaar zit en in nauw contact met de bewoners. De community heeft een fasenmodel ontwikkeld voor de ontwikkeling van nieuwe initiatieven,

die kunnen uitgroeien tot wat ze ‘BewOndernemingen’ noemen (organisaties van ondernemende bewoners). De wijk is en blijft het uitgangspunt: activiteiten van BewOndernemers worden geacht bij te dragen aan de leefbaarheid en/of wijkontwikkeling. De Lucas Community is actief sinds 2010 en in de loop der jaren zijn vele activiteiten gestart, die soms uitgroeiden tot een succes. Soms stuitten ze ook op de ingewikkelde problemen die we eerder beschreven, rond de rol van de overheid, de preciaire positie van burgers en ‘oud denken’. Zo bleek het bijvoorbeeld erg moeilijk om een initiatief dat gebaseerd was op ‘zorg in de wijk’ uit te laten groeien tot een organisatie die ook financiële erkenning krijgt. De Lucas Community is een flexibele organisatie die in de loop der jaren heeft geleerd met tegenslag om te gaan. Ook de initiatiefneemster van het zorginitiatief geeft niet op en blijft werken aan haar droom rond een nieuwe manier van organiseren van zorg in de wijk.

◇ 7.5 De toekomst: een zelfvoorzienende wijk als utopie?

Een basis van passie en eigen kracht kunnen mensen bij elkaar vinden. Dit proces vormt een onmisbare stap om op een betekenisvolle manier invulling te geven aan een nieuwe manier van denken over economie, zoals de voorbeelden van Amsterdam Zuidoost of Nieuw-West laten zien. Groepen waarin een of meerdere bewoners actief zijn die de rol van verbinder op zich kunnen nemen, groeien vaak uit tot burgerinitiatieven of sociale ondernemingen die werken aan een lokaal vraagstuk.⁷⁰ Ze brengen buurtgenoten rond dit vraagstuk samen en zetten zo kleine stapjes op het pad, wat gezien kan worden als ‘participatie’. Deze rol is noodzakelijk, maar tegelijk is het lastig voor deze rol betaald te krijgen. Dat betekent dat juist deze verbinders aan den lijve ondervinden hoe economische en sociale belangen botsen.

Het is inmiddels duidelijk dat economie in de wijk over meer gaat dan geld alleen. Het gaat om bewoners die zich op kleine schaal organiseren en anders durven denken en handelen. Probleem is dat ze zich moeten verhouden tot actoren in de democratische driehoek, waar ze weinig tot geen ervaring mee hebben. Nog complexer is dat een aanzienlijk deel van andere actoren het traditionele marktdenken nog projecteert op de wijk. Het denken in termen van een sociale economie waarin bewoners bewust en soms onbewust pionieren wordt hierdoor nog te weinig gehoord door de marktpartijen. De overheid is

zich hier wel meer van bewust, maar weet niet altijd goed wat ze hiermee aan moet vanwege haar complexe dubbelrol. Dit traditionele denken en handelen kan alleen doorbroken worden wanneer de wijk als plek en de bewoners als mensen serieus genomen worden. Alleen dan kunnen nieuwe vormen van samenwerking vanuit een context van zingeving ontstaan. Om deze reden zouden bewoners die zich willen organiseren in bijvoorbeeld een collectief, verder versterkt moeten worden als het gaat om hun organiserend vermogen. Hoe kan een dergelijke groep bij elkaar gehouden worden en hoe kunnen de betrokkenen vanuit hun praktische handelingsperspectief verder komen, zodat ze met hun ideeën over de sociale economie de wereld van nu tegemoet kunnen treden?

In principe zijn op veel plekken al veel ingrediënten aanwezig om een sociale wijk economie vorm te geven. De wijk heeft alles in huis om dé plek te worden waar, zoals Raworth dit noemt, gebouwd kan worden aan een economie die gekoppeld is aan welzijn. Waar ontwikkelingen plaatsvinden binnen de ecologische grenzen die de aarde aan ons stelt én waar voldaan wordt aan een sociaal fundament, met minimumeisen op gebieden als gezondheid, voedsel en water, huisvesting, inkomen en werk; maar ook gelijkheid, politieke inspraak en vrede en gerechtigheid.⁷¹

Vanuit de wijk bezien krijgen de hiervoor besproken processen al een nieuwe vorm zonder dat er een gedeelde visie is waar ook de markt en overheid aan bijgedragen hebben. Mensen experimenteren hier bewust of onbewust al zonder een duidelijke overkoepelende visie. Ze zijn vooral aan het doen en willen niet wachten tot de overheid met beleid komt of tot er bedrijven ontstaan die willen investeren op een manier die zinvol bijdraagt aan het (sociale) vraagstuk dat zij proberen op te lossen. Om dit vlot te trekken zou er meer vertrouwen in de wijk moeten komen. Utopisch gezegd zou de wijk misschien wel zelfvoorzienend kunnen zijn. Wat zouden bewoners eigenlijk niet zelf kunnen organiseren? We zien een belangrijke rol voor 'verbinders', mensen die actief zijn in het midden van de driehoek bedrijfsleven – overheid – burger én geworteld zijn in de wijk. Zij zijn in staat om op het lokale niveau alle belanghebbenden bij elkaar te brengen. Paradoxaal genoeg is er wel visie (en financiering) voor nodig om hen de gelegenheid te geven die rol structureel op zich te nemen. Praktisch gezien moeten de verbinders kunnen werken vanuit bestaanszekerheid, omdat ze anders niet in staat zijn om aan de lan-

gere termijn te denken. De visie zou moeten voortkomen vanuit de zingeving van de burgermaatschappij zelf. Hierbij hoort ook dat er een leeromgeving ontstaat waarin nieuwe ideeën een kans krijgen en waarin falen niet meteen betekent dat je mislukt bent. Visie kan dan vertaald worden in beleid dat niet het beleid dient, maar de mens.

◇ 7.6 Maatschappelijke waarde als uitgangspunt

Het zorgen voor hun families, met een onzeker inkomen in combinatie met het opzetten van een ingewikkeld sociaal bedrijfsmodel dat ook nog geld in het laatje moest brengen, zorgde voor interne strubbelingen in het Ubuntu collectief in Zuidoost waar Emanuella deel van uitmaakte. De groep viel uit elkaar. Enkele ondernemers uit het collectief bleven over, maakten een doorstart en sloegen een andere weg in. Ze wilden niet hun eigen talenten najagen maar besloten samen te werken en gemeenschappelijke vaardigheden te ontwikkelen. Ze kochten naaimachines, leerden naaien en organiseerden hun eerste modeshow met kleding van Afrikaanse batikstoffen.⁷² De mensen die de doorstart gemaakt hebben, wisten hun eigen behoeften én de behoeften van de markt te verenigen en konden hiermee verder. Dat is mooi voor deze groep, maar om naar een nieuwe economie te komen, moet er meer gebeuren. In een sociale economie, zoals Raworth beoogt, wordt de waarde van een groep zoals de Ubuntu-vrouwen niet alleen weergegeven in markttermen. De maatschappelijke waarde die zij vanuit de wijk vormden en wilden versterken, zou het uitgangspunt moeten zijn voor de duiding van hun belang. De huidige 'markt' en de overheid moeten daarvoor hun definitie van waarde dus niet alleen meer in geld weergeven, maar ook in termen van welzijn.